

ادبیات تطبیقی

الآداب المقارنة

دکتر محمد التونجی

ترجمه:

دکتر عزت ملّا، علیم (دانشیار دانشگاه تهران)

حسین احمدی

انتشارات بوستان اندیشه

۱۳۹۴

- سرشناسه : تونجی، محمد، ۱۹۳۳ - م.
- عنوان قراردادی : الآداب المقارنه . فارسی
- عنوان و نام بدیدآور : ادبیات تطبیقی / تألیف محمد تونجی؛ ترجمه عزت ملاابراهیمی، حسین احمدی.
- مشخصات نشر : سمنان : بوستان اندیشه، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری : ۳۴۴ ص.
- شابک : 978-964-297-322-4
- وضعیت فهرست نویسی : فیبا
- یادداشت : کتابنامه .
- موضوع : ادبیات تطبیقی
- شناسه افزوده : ملاابراهیمی، عزت، ۱۳۴۲ - مترجم
- شناسه افزوده : احمدی، حسین، ۱۳۶۳ - مترجم
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ / ۱۴ / ۱ / ۸۷۹ / PN
- رده بندی دیویی : ۸۰۹
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۹۰۳۰۵

انتشارات بوستان اندیشه

نام کتاب: ادبیات تطبیقی

مترجمان: دکتر عزت ملاابراهیمی، حسین احمدی

ناشر: انتشارات بوستان اندیشه

تاریخ انتشار: چاپ اول، پاییز ۱۳۹۴

چاپ و صحافی: زلال کوثر قم

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت کتاب: ۱۰۰۰۰ تومان

شابک: 978-964-297-322-4

نشانی: سمنان - بلوار ۱۷ شهریور - رویروی پارک - خیابان هجرت ۲ - پلاک ۲۶۶

تلفن همراه: ۰۹۱۲۲۳۱۶۲۹۵

فهرست مطالب

مقدمه مترجمان	۹
مقدمه مؤلف	۱۴
فصل اول: نگاهی گذرا بر ادبیات تطبیقی	۱۶
اهمیت ادبیات تطبیقی	۱۷
فرهنگ پژوهشگر ادبیات تطبیقی	۲۱
روش تحقیق ادبیات تطبیقی	۲۷
جهانی شدن ادبیات	۳۰
عوامل جهانی شدن ادبیات	۳۷
عوامل عام	۳۸
عوامل خاص	۵۴
فصل دوم: شخصیت اسطوره‌های بین خیال و واقعیت	۷۵
اسطوره و ارتباط آن با ادبیات تطبیقی	۷۷
تعریف اسطوره در غربی	۷۷
اسطوره شناسی (Mythology)	۷۷
تعریف اسطوره در غرب	۷۸
علل گرایش ادبا به اسطوره‌پردازی	۸۰
اسطوره‌های مورد پژوهش	۸۳
۱- آشعب	۸۵
۲- جُحا	۸۶

۸۹.....	اسطوره عربی
۱۰۳.....	اسطوره‌های یونانی
۱۱۷.....	شخصیتهای اسطوره‌ای
۱۱۹.....	شخصیت اسطوره‌ای و شخصیت تاریخی
۱۲۰.....	۱- اسکندر مقدونی
۱۲۱.....	۲- شهرزا و شهریار
۱۲۷.....	گوته و هزار یک شب
۱۲۷.....	تأثیر ادبیات عربی بر گوته
۱۳۳.....	تأثیر ادبیات فارسی بر گوته
۱۳۶.....	۳- کلویاترا
۱۳۹.....	۴- عترة و رستم
۱۴۹.....	تدوین دو اسطوره
۱۵۳.....	شخصیت اسطوره‌ای و شخصیت اجتماعی
۱۵۸.....	قیس و لیلی
۱۶۱.....	رومنو و زولیت
۱۶۲.....	دون جان
۱۶۵.....	فاوست (Fauste)
۱۶۷.....	شخصیت اسطوره‌ای و شخصیت دینی
۱۶۸.....	یوسف و زلیخا
۱۷۴.....	داستان اسراء و معراج

۱۸۰	مقایسه التوابع و الزوابع با رسالة الغفران
۱۸۲	کمدی الهی دانته
۱۸۶	فرهنگ اسلامی و عربی در غرب
۱۹۱	آبشخورهای فکری دانته
۱۹۵	رسالة الغفران و کمدی الهی دانته
۲۰۱	بهشت گمشده (Paradise lost)
۲۰۲	بهشت و بار (Paradise Regained)
۲۰۵	معراج در ادبیات رقی
۲۱۰	فصل سوم: انواع ادبی
۲۱۵	۱- حماسه
۲۲۲	حماسه در غرب
۲۲۳	حماسه در شرق
۲۲۷	آیا عربها آثار حماسی دارند؟
۲۳۲	نمایشنامه
۲۳۸	ادبیات رمزگونه از زبان حیوانات
۲۵۸	تأثیر داستانهای فلسفی
۲۶۰	جنبه‌های دیگر داستان
۲۶۲	شعر
۲۶۵	وصف ویرانه‌ها در ادب عربی و فارسی
۲۶۶	وصف اطلال

۲۷۱	مقدمه تغزلی
۲۷۱	وصف آثار
۲۷۷	گریه بر ویرانه‌ها
۲۷۹	فصل چهارم: ارتباط ادب عربی با ادب غربی
۲۸۰	اسباب پیوند ادب عربی به ادب غربی
۲۸۳	دوره بیداری و تحول
۲۸۵	راه‌های آشنایی با غرب
۲۹۹	مکاتب ادبی
۳۰۲	کلاسیسم (Classicism)
۳۱۰	رمانتیسم (Romanticism)
۳۱۶	رمانتیسم و انواع ادبی
۳۱۷	رمانتیسم در ادب عربی
۳۲۳	واقع‌گرایی (Realism)
۳۲۳	فرق میان رئالیسم، ایده‌آلیسم
۳۲۴	شکل‌گیری مکتب رئالیسم و سیر تحول آن
۳۲۹	سمبولیسم (Symbolism)
۳۳۲	سمبولیسم در ادب عربی
۳۳۹	خاتمه
۳۴۰	منابع و مآخذ

مقدمه مترجمان

ادبیات تطبیقی ترجمه تحت‌اللفظی اصطلاح «la Litterature Compare'e» در فرانسوی و برابر با اصطلاح «Comparative Literature» در زبان انگلیسی است. این اصطلاح به افتاد تمام تطبیق‌گران جهان، نارسا و مبهم است، لیکن به سبب کوتاهی و اختصار توانست بر سایر اصطلاحات، شایه غالب گردد.

ادبیات تطبیقی، بررسی وابط تاریخی ادبیات ملی با ادبیات دیگر زبانهاست؛ چگونه ادبیات یک کشور با ادبیات دیگر سرزمین‌ها پیوند می‌یابد و بر یکدیگر تأثیر متقابل می‌نهند؟ ادبیات مبدأ چه دریافت می‌کند و چه چیزهای را عاریت می‌دهد؟ از این رو ادبیات تطبیقی، بیانگر انتقال پدیده‌های ادبی از یک ملت به ادبیات دیگر ماتهاست. جابه‌جایی و انتقال، گاهی در حوزه واژه‌ها و مضامین است و زمانی در تصاویر و سبب‌های مختلف بیانی چون قصیده، قطعه، رباعی، مثنوی، قصه، نمایشنامه، مقاله و... خودنمایی می‌کند. گاهی نیز در حوزه احساسات و عواطفی است که از ادیبی به ادیب دیگر پیرامون یک موضوع انسانی منتقل می‌شود و او را متأثر می‌سازد. دیدگاه یک ادیب نیز می‌تواند به ادیبان دیگر سرزمین‌ها منتقل شود و آنان را به تقلید وادارد. مرز میان ادبیات یک کشور با ادبیات دیگر کشورها در قلمرو پژوهشهای تطبیقی زبانهاست.

فرانسه مهد ادبیات تطبیقی در معنای علمی آن است. در این کشور بود که نخستین بار ویلمن در سخنرانی‌های خود به سال ۱۸۲۸ میلادی اصطلاح ادبیات تطبیقی را به کار برد؛ هرچند محققان برآنند که آن ادب تطبیقی که ویلمن و معاصرانش از آن سخن می‌گفتند «شیوه و روش علمی مشخص و معینی نداشت و در واقع فقط نوعی مقایسه بین شاعران ممالک مختلف بود».

این سخن بدان اساس که ادبیات تطبیقی تنها در واپسین سال‌های سده نوزدهم میلادی به شیوه‌های صحیح علمی ارائه شد. در این سال‌ها بود که ژوزف تکست از پایان‌نامه دانشگاهی خود با عنوان «روبر و اسمیل تهنانی ادبیات ملی» دفاع کرد. این رساله، نخستین پژوهش جدی و محققانه بیرامون ادبیات تطبیقی در فرانسه به شمار می‌آمد.

با اینکه واپسین سال‌های سده نوزدهم تحولات گسترده‌ای را در پژوهش‌های علمی و تطبیقی شاهد بود و در این مدت بعضی از دانشگاه‌های فرانسه را ریکا کرسی ادبیات تطبیقی را دایر نمودند، اما باید اعتراف کرد که در دهه‌های آغازین سده بیستم بود که نخستین کتاب علمی و جامع در باب ادبیات تطبیقی در غرب نگاشته شد. نویسنده این کتاب پل وان تیگم یکی از بزرگ‌ترین اساتید ادب تطبیقی در فرانسه و جهان بود. از معاصران وی که در ارائه تعریفی علمی از ادبیات تطبیقی نقش چشمگیری داشته‌اند، می‌توان به فرنان بالدنسپرژه، پل هازار، ژان ماری کاره و ماریوس فرانسوا گویارد اشاره کرد. به همت این تطبیق‌گران برجسته و

همکارانشان بود که نخستین و مشهورترین مکتب ادبی تطبیقی در جهان، یعنی مکتب تطبیقی فرانسه، پدید آمد؛ همان مکتبی که بعدها در اغلب کشورهای اروپایی گسترش یافت و تا اواسط سده بیستم تنها مکتب تطبیقی رایج در سراسر جهان بود.

طی سده نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم، ادبیات تطبیقی با سرعت قابل توجهی اغلب کشورهای اروپایی را در نوردید و دانشگاههای آمریکا در سالهای ۱۹۰۴ تا ۱۹۰۸ میلادی و دانشگاههای روسیه از سالهای ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۹ میلادی و دانشگاههای ژاپن از ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۸ میلادی به تأسیس این رشته ادبی پرداختند.

بدینسان در مدت زمانی نزدیک به نیم قرن ادبیات تطبیقی راه درازی پیمود. از فرانسه برخاست، به کشورهای همسایه رفت و سرانجام رهسپار سرزمینهای دوردست گشت. در اواسط قرن بیستم به شرق نیز راه یافت و اغلب کشورهای آسیایی و حتی ایران را درنوردید.

دکتر محمد تونجی نیز از جمله نویسندگانی است که در کتاب «آداب المقارنه» به بررسی دیدگاههای مختلف پیرامون ادبیات تطبیقی پرداخته و سیر تحول آن را مورد بررسی قرار داده است. او به سال ۱۹۳۳م در شهر حلب به دنیا آمد. تحصیلات متوسطه را در همانجا گذراند و از دانشگاه حلب در رشته ادبیات عربی فارغ التحصیل شد. سپس برای ادامه تحصیل در دوره‌های تکمیلی به ایران سفر کرد. سرانجام در سال ۱۳۴۵ه.ش به دریافت مدرک دکترا در رشته ادبیات تطبیقی از دانشگاه تهران نایل آمد. او همچنین بعدها موفق به اخذ دکترای افتخاری در رشته ادبیات با گرایش ادبیات عصر عباسی از دانشگاه قدیس یوسف بیروت شد.

تونجی افزون بر دانشگاه‌های سوریه سالیان متمادی در دانشگاه‌های کویت، عربستان، یمن، بوداپست، دهلی نو، انگلیس و لیبی به تدریس زبان فارسی اشتغال داشته است. وی عضو هیأت علمی دانشگاه کویت و عضو مراکز پژوهشی این کشور است. او همچنین در اتحادیه نویسندگان عرب عضویت دارد. از دیگر سمت‌های وی می‌توان به ریاست دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه حلب اشاره کرد.

از دکتر محمد تونجی تا کنون بیش از دویست کتاب و مقاله به چاپ رسیده است. کتابهای «لغت‌نامه طلایی عربی - فارسی» و «گزیده‌های ادبیات فارسی» از جمله آثار فارسی اویند. برخی از تألیفات وی به زبان عربی عبارت است از:

الطباعة و رسائلها القومية، حلب، ۱۹۶۸ بدر شاکر السیاب، بیروت، ۱۹۶۸؛ قسطاکی الحمصی، بیروت، ۱۹۶۹؛ غاندی و تحریر الإنسان، دمشق، ۱۹۷۰؛ دیوان الباخری، بنغازی، ۱۹۷۳؛ تصحیح و تحقیق «دمیة القصر» باخرزی، دمشق، ۱۹۷۲؛ حول الأدب فی العصر السلجوقی، بنغازی، ۱۹۷۴؛ أسماء الکتب لریاضی زاده، قاهره، ۱۹۷۱؛ عقبه بن نافع، بنغازی، ۱۹۷۵؛ الأعشی شاعر المجون و الخمرة، دمشق، ۱۹۷۵؛ دیوان ابن بدیع الأرسلی، دمشق، ۱۹۷۷؛ المختار فی الأدب الجاهلی، حلب، ۱۹۷۸؛ دراسات فی الأدب الجاهلی، دمشق، ۱۹۸۰؛ المتنبي أمير شعراء العصر العباسی، حلب، ۱۹۸۱

تونجی کتاب «الآداب المقارنه» را در چهار فصل تدوین کرده است؛ در فصل نخست به تعریف ادبیات تطبیقی، جایگاه آن و عوامل جهانی شدن ادبیات پرداخته و در فصل دوم از

شخصیتهای اسطوره‌ای حقیقی و خیالی، تعریف اسطوره و رابطه آن با ادبیات تطبیقی سخن به گفته است. همچنین در ادامه این فصل اسطوره‌های مشهور ملل مختلف از جمله اسطوره‌های غربی و یونانی و نیز شخصیتهای اسطوره‌ای تاریخی، اجتماعی، دینی و تأثیر آنها بر ادبیات غربی را مورد بررسی قرار داده است. فصل سوم کتاب به واکاوی مشهورترین آثار حماسی جهان به‌ویژه ایرانی، عربی و ایرانی اختصاص دارد. نویسنده در فصل چهارم پیوند میان ادب عربی و غربی را تبیین می‌کند.

هر چند مترجمان در ترجمه این اثر کوشیده‌اند تا در مواقع لزوم از شرح و تبیین نوشته‌های مبهم کتاب غافل نمانند، با این همه ممکن است نقصی در آن مشاهده شود. امید است خوانندگان محترم آن را بر ما ببخشند. با نیت منفعت‌فانه خود مترجمان را در برطرف کردن کاستی‌های موجود و تکمیل این مجموعه یار رسانند. ما نیز خاضعانه تذکرها و راهنمایی‌های محققان عزیز را به دیده منت پذیراییم. در پایان بر خود لازم می‌دانیم مراتب سپاس و قدردانی خود را از همه عزیزانی که ما را در تدوین و چاپ این اثر یاری رساندند، به ویژه استاد گرانقدر و بزرگوار، جناب آقای دکتر قدرت‌الله خیاطیان، ابراز داریم.

مقدمه مؤلف

هنوز این نوشتار را به پایان نرسانده بودم و محتوای آن را تدوین نکرده بودم و فهرست موضوعات آن را ننوشته بودم که احساس کردم در برابر موضوعی قرار دارم که مرا به تألیف در این رابط سوق می‌دهد. پیش از آنکه این اثر به مرحله چاپ برسد، یقین داشتم آنچه که نوشته‌ام، بسیار اندک و ناچیز است. از اینرو با مسائلی مواجه شدم که مرا بر آن داشت تا این کار را ادامه دهم و بر آن مطالبی بیافزایم.

چگونه بر ناتوانی خود اعتراف کنم، حال آنکه حوزه ادبیات تطبیقی بسیار گسترده و وسیع است؟ ادبیات تطبیقی همچون اقیانوسی است که یک دریانورد نمی‌تواند در پشت دریا‌های آن پنهان شود. من نیز همچون غواص حریصی به نام که به طور اتفاقی بر یک مروارید دست یافته و در جستجوی دوباره آن است. در این میان چه کسی از آب ذلال سیراب می‌شود و چه کسی بر مروارید یگانه بسنده می‌کند؟

در این کتاب به ذکر تاریخ ادبیات تطبیقی و معرفی ادبای غربی این حوزه پرداختم. زیرا در کتاب «ادبیات تطبیقی» نوشته فان تیجیم به طور کامل و دقیق این موضوع بررسی شده است. این نوشتار را برای علاقمندان خاص ادبیات تطبیقی چاپ کرده‌ام. اما این اثر پاسخگویی اشتیاق من در رسیدن به کمال نیست. چندان در فکر چاپ این کتاب نبودم. اما نیاز ملی به وجود کتابی در حوزه ادبیات تطبیقی، سبب شد تا این موضوع را به طور جدی دنبال کنم. زیرا

کتابهای موجود در خصوص ادبیات تطبیقی بسیار اندک است و کتابخانه‌های جهان عرب به این موضوع نیاز دارد.

فصلهای این کتاب حاوی سخنرانی‌های جدید و تحقیقات موشکافانه‌ای است که جرعه‌ای علمی و ادبی ارزشمند، اما ناچیزی به شمار می‌آید. امید است خوانندگان محترم به دلیل نقص‌های موجود در این کتاب بر من خرده نگیرند.

محمد تونجی ۱۳۹۵ / ۱ / ۱ - حلب